

K O N I N K L I J K E N E D E R L A N D S E
A K A D E M I E V A N W E T E N S C H A P P E N

Kleurenwaaier van emoties

van der Sijs, Nicoline; Beelen, H.

published in

Onze Taal

2018

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Sijs, N., & Beelen, H. (2018). Kleurenwaaier van emoties. *Onze Taal*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Over de oorsprong van allerlei woorden. Illustratie: Matthijs Sluiter

Kleurenwaaier van emoties

Waarom, zo vroeg een lezer van deze rubriek, ergeren we ons 'groen en geel', terwijl groen en geel toch heel vrolijke kleuren zijn? Voor het antwoord op deze leuke vraag moeten we terug naar de zeventiende eeuw. Sinds die tijd komt de uitdrukking 'Mijn ogen zien (alles) groen' of 'Ik zie groen' voor, in de betekenis 'Het duizelt me, ik kan door duizeligheid geen voorwerpen en kleuren meer onderscheiden.' De beroemde dichter en toneelschrijver Bredero noteerde in 1612: "Hoe swindelt [duizelt] my myn hoofd? Myn ooghen sien al groen."

AFGUNST

Vanaf ongeveer 1700 werd in deze uitdrukking *geel* toegevoegd aan *groen*, ongetwijfeld vanwege het allitererende effect: 'Het wordt me groen en geel voor de ogen' (of 'voor het gezicht') betekende 'Alles draait voor mijn ogen.' Vervolgens ging men dit ook gebruiken als aanduiding van een emotionele toestand. Zo schreef H.J. Schimmel in 1870: "Overal hoorde hij den schaterenden lach (...). Het werd meester groen en geel voor de oogen."

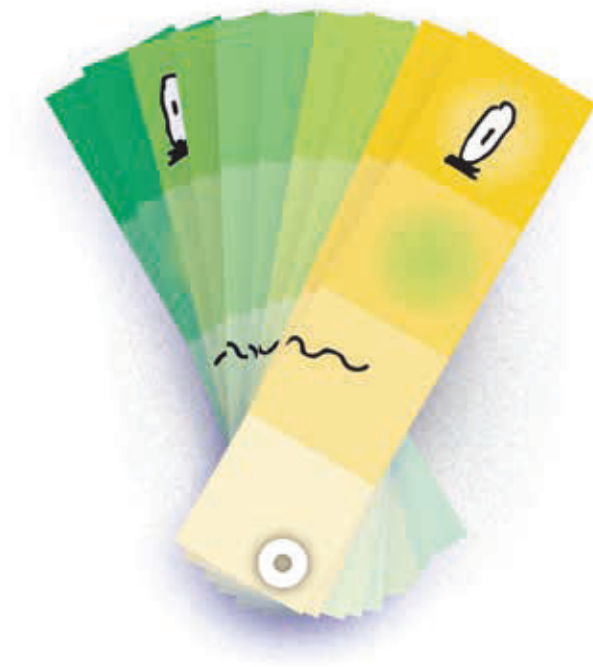
De kleuren groen en geel werden van oudsher in verband gebracht met de emoties afgunst, jaloezie en woede. Shakespeare beschreef in 1603 in het treurspel *Othello* de jaloezie bijvoorbeeld als een monster met groene ogen. Maar ook *zwart* werd gebruikt om afgunst mee aan te duiden. De Dordtse arts Johan van Beverwijck sprak in 1636 van de "swarte Nijt" ('afgunst'). De jaloezie werd door geneeskundigen toegeschreven aan een teveel aan gal, die zwart of geelgroen van kleur kon zijn; hierop gaan ook *zwartgallig* en *gal spuwen* (van woede) terug.

Pas rond 1900 vinden we *groen* en *geel* ook terug in *zich groen en geel ergeren*, voor 'zich enorm ergeren'. Deze latere uitdrukking is ontstaan in het voetspoor van *groen en geel voor de ogen* en *groen en geel van nijd*. Er zijn ook andere talen waarin ergernis wordt uitgedrukt met kleurnamen. Zo kent het Duits *sich gelb und grün ärgern* of *sich grün und blau ärgern*, en het Fries *it waard him grien en blau foar de eagen*.

DONKERBRUIN

Bruin is een andere kleur waarmee gevoelens worden aangeduid. *Donkerbruin* komt voor in *een donkerbruin vermoeden hebben*, dat nog maar bestaat sinds 1971. Er wordt vaak beweerd dat *donkerbruin* hier verwijst naar 'het goed doorbakken zijn van broodjes e.d.', waarmee dan figuurlijk bedoeld zou zijn dat het vermoeden 'klaar' is, oftewel een vaste vorm heeft. Maar omdat de uitdrukking altijd betrekking heeft op ongunstige feiten, lijkt het waarschijnlijker dat het een speelse variant is van de oudere zegswijze *een duister vermoeden hebben*, waarin *duister* eveneens een figuurlijke negatieve betekenis heeft.

Maar *bruin* in 'Hij bakt ze bruin' ('Hij overdrijft erg, hij maakt het te gek') verwijst wel degelijk naar het bruinbakken van broodjes. De uitdrukking komt voor het eerst voor in een kort verhaal in de *Peel- en Kempen-*

bode van 12 november 1904, waarin een pasgehuwde vrouw tijdens de wittebroodsweken tot de ontdekking komt dat haar man vroeger als clown in het circus heeft gewerkt: "‘Je bakt ze bruin, Willem’, zei ze, ‘ik weet niet wat ik ervan denken moet. Maak je altijd zulke – fratsen?’"

BONT

Veel ouder is *het te bont maken*: in 1573 waarschuwde men al "Maket niet te bont." *Bont* wordt hier niet letterlijk gebruikt voor 'veelkleurig', maar figuurlijk voor 'opvallend, zich onderscheidend' en 'losbandig, onbehouwen': *bont spreken* betekende 'trots spreken' en *bont slaan* 'in het wilde weg erop los slaan'. Een eigen draai aan de verklaring gaf de bekende spreekwoordenverzamelaar Carolus Tuinman in 1727; volgens hem sloeg *bont* op kleding: iemand die 'het te bont maakte', was te fleurig gekleed, was boven zijn stand gekleed. Maar in geen van de vele oude contexten waarin *bont* in de betekenis 'baldadig' voorkomt, is een verwijzing te vinden naar bonte kleding. Vanaf het begin van de twintigste eeuw wordt *bont* ook vervangen door *grijs*: *het te grijs maken*. Deze kleur zal gekozen zijn omdat *grijs* staat voor 'oud' en 'ellendig', waarbij *te grijs* een variant is van de oudere uitdrukking *te groen*, die onder meer in het Gronings is overgeleverd: *da's te gruin* ('te erg, te grof').

In al deze gevallen hebben kleurnamen een overdrachtelijke, emotionele betekenis gekregen. Uitdrukkingen als *blauw liggen van het lachen* of *een rood waas voor de ogen krijgen* verwijzen letterlijk naar lichamelijke gewaarwordingen, maar ze hebben zich losgezongen van hun oorspronkelijke betekenis. Dat blijkt ook uit deze mop uit de oude doos, in 1911 in een krant verteld: "Schoenmaker: 'Nu, zóó erg zullen u die schoenen toch wel niet knellen?' Heer: 'En ik zeg u, zóó erg, dat 't me groen en geel voor mijn eksteroogen wordt.'"